

СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матіос М. Кулінарні фірлі. Львів: ЛА Піраміда, 2009. 264 с.

Liudmyla Marchuk

TERMINOLOGICAL POLYSEMY IN THE PROSE OF MARIYA MATIOS

The article is one of the attempts to analyze the linguistic features of modern Ukrainian female prose. Despite the fact that in recent decades literary scholars have revealed some important features of the works of this genre, the language of feminine prose remains poorly understood. The obtained results supplemented the information about the general patterns of the use of terminological vocabulary in the artistic text. In the article, we distinguish the main ways of using terminology as an artistic means of language of Ukrainian writers. The urgency of the topic of scientific research is determined by the increased attention to the genres of contemporary women's prose and the creation of a separate term "female prose". A thorough linguistic study of the language of Ukrainian novels by Mariya Matios will help to understand the influence of science and technology on the fiction language of the 21st century. Creative individual and author's use of terms by an artist is a reflection of the main characteristic processes not only in the language of fiction, but also in the whole contemporary commonly used language.

Scientific and technical terminology is at the present stage the leading place in the enrichment of expressive means of language, therefore, in our work, we highlight some of the most relevant aspects. First of all, from the standpoint of styles interaction the modern Ukrainian language, since terminology is a product of scientific style. The study of the place and functions of terminological vocabulary in the language of Ukrainian prose deserves attention also in terms of stylistics of artistic speech. It is important to establish certain regularities in the gradual development of the terms of modern prose – from their use in the literal sense to full inclusion in the artistic text, use in the form of tropes.

The work will contribute to further study of the functional and stylistic features of the terminological vocabulary in prose, to reveal the main characteristic processes not only in the prose text, but also in the modern universal language.

Keywords: terminological vocabulary, polysemy, synonymy, hyper-hyponymic relations.

УДК 811.161.2'373.45:622

О.В. КОЛГАН
Ю.І. МАЦОКІНА
м. Слов'янськ, Україна

**ТЕРМІНИ ВІЙСЬКОВОЇ СПРАВИ В РОМАНІ ВАЛЬТЕРА
СКОТТА «АЙВЕНГО»: СТРУКТУРНА ОРГАНІЗАЦІЯ**

Стаття продовжує цикл публікацій у галузі дослідження специфіки функціонування військової термінології у творах письменників різних країн світу. Розвідку спрямовано на вивчення особливостей структурно-компонентної організації військових термінів у мові

© О.В. КОЛГАН, Ю.І. МАЦОКІНА, 2019

роману В. Скотта «Айвенго», зокрема проаналізовано терміни-слова та терміни-словосполучення.

Ключові слова: *термінологія, військові терміни, структурно-компонентна організація, терміни-слова, терміни-словосполучення, роман.*

Однією з основних рис мови художньої літератури є уведення авторами до тканини твору вузькоспеціальної лексики, що є свідченням багатства мовлення.

Проблемам стилістичного функціонування термінології в прозових творах присвячено зокрема дослідження В.П. Олексенка [8], Н.О. Яценко [11] та ін.

Питання функціонування військових термінів у творах художньої літератури до сьогодні є не вивченим. Актуальність визначено підвищеною увагою філологів до жанру роману. Грунтовне лінгвістичне дослідження мови цього літературного жанру допоможе усвідомити, який вплив має наука й техніка на мову художньої літератури.

Мета дослідження – провести лінгвістичний аналіз термінологічної лексики щодо особливостей структурно-компонентної організації військових термінів у мові роману В. Скотта «Айвенго». Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: дослідити терміни військової справи, що функціонують в аналізованому творі, за значенням компонентів; виявити структурні особливості терміноодиниць військової справи в романі В. Скотта «Айвенго».

У термінознавстві однослівним термінам і термінам-словосполученням присвячено багато досліджень (Т.В. Катиш [4], Ф.А. Циткіна [10] та ін.).

Спираючись на загальноприйнятую класифікацію морфолого-синтаксичної структури термінів [2; 3], у терміносистемі названого роману виділено два типи термінів: 1) терміни-слова, 2) терміни-словосполучення.

Серед проаналізованих 300 одиниць виявлено 137 однослівних термінів (45,7%), утворених різними типами словотворення.

Основним граматичним ядром військової термінології твору є повнозначні слова-іменники: *вояки, солдат, стрілянина* і под. Слушною є думка, що «в європейських мовах система іменників настільки розвинена, є настільки необмежені можливості утворювати віддієслівні іменники, іменники, утворені від основ прикметників, що основний склад термінологічного списку для цих мов цілком може бути вичерпаний іменниками» [1, с. 11].

Основу військової термінології твору, як і сучасної української літературної мови, становлять саме терміни-слова.

Іменники, які вжито у формі однини:

І відміна

Тверда група

Кавалькада – Н.в, жін.р., підмет (С, с. 32); *кольчуга* – Н.в, жін.р., підмет (С, с. 34; 256); *в кольчугі* – М.в., жін.р., додаток (С, с. 48); *кольчугу* – Зн.в, жін.р., додаток (С, с. 51; 73); *сокирою* – Ор.в., жін.р., додаток (С, с. 102); *варта* – Н.в., жін.р., підмет (С, с. 248); *охорона* – Н.в., жін.р., підмет (С, с. 248); *алебардою* – Ор.в., жін.р., додаток (С, с. 322); *дружина* – Н.в., жін.р., підмет (С, с. 239).

М'яка група

Зброї – Р.в, жін.р., додаток (С, с. 113); *зброю* – Зн.в., жін.р., додаток (С, с. 131); *зброя* – Н.в., одн., жін.р., підмет (С, с. 305); *зброєю* – Ор.в/, жін.р., додаток (С, с. 232; 406; 455).

II відмінаТверда група

Походу – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 24); *вершник* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 34); *щит* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 35; 132; 414); *воїн* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 38; 157); *prior* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 39 – 41; 49); *командор* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 49); *лицарство* – Н.в., сер.р., підмет (С, с. 70); *спис* – Н.в. (або Зн.в.), чол.р., підмет (С, с. 80; 97; 101); *у полоні* – М.в., чол.р., додаток (С, с. 81); *щитом* – Ор.в., чол.р., додаток (С, с. 83; 91; 197); *списом* – Ор.в., чол.р., додаток (С, с. 102; 322); *обладунок* – Зн.в., чол.р., додаток (С, с. 112); *шолома* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 112); *отаман* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 126); *лук* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 144); *шолом* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 103; 167; 416); *арбалет* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 171); *ватажок* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 132; 182); *ватажка* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 182); *луком* – Ор.в., чол.р., додаток (С, с. 197; 322); *легіон* – Н.в., одн., чол.р., підмет (С, с. 244); *ножа* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 252); *стилета* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 252); *тамплієр* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 290); *списа* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 42; 139); *кинджала* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 252); *військо* – Зн.в., сер.р., додаток (С, с. 423).

М'яка група

Зброносець – Н.в., чол.р. підмет (С, с. 34; 83; 113; 131; 248); *в панцирі* – М.в., чол.р., додаток (С, с. 48); *лицар* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 56; 61; 94; 97; 101; 107; 112-113; 171; 238; 248; 414); *перемир'ям* – Ор.в., сер.р., додаток (С, с. 57); *озброєнням* – Ор.в., сер.р., додаток (С, с. 64); *озброєння* – Н.в. (Зн.в. або Р.в.), сер.р., підмет (С, с. 80); *двобій* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 101; 126); *панцир* – Зн.в., одн., чол.р., додаток (С, с. 167); *бій* – Н.в., чол.р., підмет (С, с. 406); *зброносецем* – Ор.в., чол.р., додаток (С, с. 416).

Мішана група

Мечем – Ор.в., чол.в., додаток (С, с. 91; 102; 197); *на бойовищі* – М.в., сер.р. (С, с. 132); *палаша* – Р.в., чол.р., додаток (С, с. 415).

Іменники, які вжито у формі множини

Ватаги – поч. ф. – ватаг, Н.в., підмет (С, с. 24); *звитяги* – поч. ф. – звитяга, Н.в., підмет (С, с. 24; 96; 232); *чини* – поч. ф. – чин, Н.в., підмет (С, с. 24); *вершники* – поч.ф. – вершник, Н.в., підмет (С, с. 32; 133); *зброносеців* – поч. ф. – зброносець, Р.в., додаток (С, с. 34 – 35); *вершників* – поч. ф. – вершники, Р.в., додаток (С, с. 83); *лицарів* – поч. ф. – лицар, Р.в., додаток (С, с. 83); *зброярі* – поч. ф. – зброяр, Н.в., підмет (С, с. 83); *стріл* – поч. ф. – стріла, Р.в., додаток (С, с. 85); *бійці* – поч.ф. – боєць, Н.в., підмет (С, с. 96; 101; 126; 415); *лати* – Н.в., підмет (С, с. 108); *обладунків* – поч. ф. – обладунок, Р.в., додаток (С, с. 108; 167); *зброносеці* – поч. ф. – зброносець, Н.в., підмет (С, с. 112); *лицарі* – поч. ф. – лицар, Н.в., підмет (С, с. 305; 132); *списи* – поч. ф. – спис, Н. в., підмет (С, с. 133; 415); *сокир* – поч. ф. – сокира, Р.в., додаток (С, с. 133); *маршали* – поч. ф. – маршал, Н.в., підмет (С, с. 139); *стріли* – поч. ф. – стріла, Н.в., підмет (С, с. 144); *воїни* – поч. ф. – воїн, Н.в., підмет (С, с. 144; 281); *палаши* – поч. ф. – палаш, Зн.в., додаток (С, с. 171); *прицілів* – поч. ф. – приціл, Р.в., додаток (С, с. 171); *мечі* – поч. ф. – меч, Зн.в., додаток (С, с. 241); *сокирами* – поч. ф. – сокира, Ор.в., додаток (С, с. 281); *солдати* – поч. ф. – солдат, Н.в., підмет (С, с. 413); *обладунками* – поч. ф. – обладунки, Ор.в., додаток (С, с. 455);

вершників – поч. ф. – вершник, Р.в., додаток (С, с. 31); *зброєносцями* – поч. ф – зброєносець, Ор.в., додаток (С, с. 31; 41); *обладунки* – поч. ф – зброєносець, Зн.в., додаток (С, с. 112; 414); *дружини* – поч. ф. – дружина, Зн.в., додаток (С, с. 423).

Отже, у досліджуваному тексті однокомпонентні терміни військової справи представлені іменниками, більшість яких ужито у формі Н.в. (81 од.), Р.в. (20 од.) та О.в. (21 од.), трапляються також іменники З.в. (11 од.) та М.в. (4 од.). 94 іменники мають форму однини, за характером відмінкових закінчень представлені I відміною (16 випадків), (напр., *кавалькада*) та II відміною (78 випадків) (напр., *вершник*). Іменників III та IV відміни в досліджуваному тексті не виявлено. У романі 81 термін є підметом (напр., *кольчуга: «Наскільки дозволяли бачити зморшки плаща, його стегна захищала така ж кольчуга...»*) (С, с. 34) або додатком (56 випадків) (напр., *обладунками: «Зброєю, обладунками і тілом померлого лицаря переможець вільний розпорядитися на власний розсуд»*) (С, с. 455).

Серед 300 військових терміноодиниць твору виявлено 163 терміни-словосполучення, тобто 54,3 % від загальної кількості.

І.М. Кочан зазначала, що «термінологічні словосполучення – це терміни, що позначають науково-технічне поняття, містять у собі чітке наукове визначення, мають стійкість до семантичної цілісності, що ґрунтується на цілісності означуваного поняття» [5, с. 14].

За кількістю компонентів військові терміни-словосполучення роману поділяються на дво-, три-, чотири-, п'яти-, шестикомпонентні. Двокомпонентні терміни-словосполучення за значенням компонентів диференційовано на дві групи (поділ здійснено на основі загальноприйнятої у термінознавстві класифікації) [7]:

1) складені терміни, обидва компоненти яких мають термінологічний характер (*озброєний воїн, лицарське озброєння* та ін.);

2) складені терміни, компонентами яких виступають загальноживані слова, що перейшли до розряду термінів (*гострий меч, рукопашний бій тощо*).

Моделі багатоконструкцій розроблено за загальноприйнятими в термінознавстві моделями [6; 9].

Двочленні терміни-словосполучення складають основу досліджуваної військової термінології. У тексті названого роману представлено такі моделі:

1. Прикм. + ім. (Н.в.) – *бойове озброєння* (С, с. 44), *бойові щити* (С, с. 48).
2. Прикм. + ім. (Р.в.) – *бойової сокири* (С, с. 130), *поранених ворогів* (С, с. 305).
3. Прикм. + ім. (Ор.в.) – *лицарською зброєю* (С, с. 97), *гострим мечем* (С, с. 126).
4. Прикм. + ім. (М.в.) – *на оборонній позиції* (С, с. 127), *на завойованих позиціях* (С, с. 290).
5. Прикм. + ім. (Д.в.) – *найкращому стрільцеві* (С, с. 143).
6. Дієсл. + ім. (Ор.в.) – *ударити сокирою* (С, с. 281).
7. Дієсл. + ім. (Зн.в.) – *переломили списи* (С, с. 97), *підняти забрало* (С, с. 103).
8. Дієсл. + ім. (М.в.) – *опинитися в облозі* (С, с. 241), *ударити по шолому* (С, с. 97).
9. Дієсл. + ім. (Р.в.) – *розставили вартових* (С, с. 191), *готувалися до оборони* (С, с. 290).

10. Дієприсл. + ім. (Р.в. або Зн.в.) – *не оголивши меча (С, с. 423) схопивши кий (С, с. 126).*
11. Дієсл. + присл. – *б'ються врукопаш (С, с. 285).*
12. Ім. (Н.в.) + ім. (Р.в.) – *різновид зброї (С, с. 35), наконечники для стріл (С, с. 119).*
13. Ім. (Н.в.) + ім. (Ор.в.) – *володіння зброєю (С, с. 64).*
14. Ім. (Н.в.) + ім. (М.в.) – *бій на кийках (С, с. 127).*

Трикомпонентні терміни:

1. Прикм. + прикм. + ім. (Н.в.) – *невеликий трикутний щит (С, с. 34).*
2. Дієприкм. + ім. (Ор.в.) + ім. (Н.в.) – *прикрашений пір'ям шолом (С, с. 34).*
3. Дієприкм. + ім. (Ор.в.) + ім. (Р.в.) – *віддаленим провісником штурму (С, с. 281).*
4. Прикм. + прикм. + ім. (Ор.в.) – *гострими сталевими вістрями (С, с. 35).*
5. Прикм. + ім. (Ор.в.) + ім. (М.в.) – *з величезним луком у руці (С, с. 85).*
6. Прикм. + ім. (Н.в.) + ім. (Р.в.) – *сталевий наконечник списа (С, с. 90).*
7. Дієприкм. + прикм. + ім. (Н.в. або Зн.в.) – *заковану у бойові обладунки (С, с. 99).*
8. Дієприкм. + прикм. + ім. (Ор.в.) – *озброєні однаковими киями (С, с. 126).*
9. Дієприсл. + ім. (Зн.в.) + і. (Зн.в.) – *поклавши стрілу на тятиву (С, с. 145).*
10. Дієсл. + займ. + ім. (Ор.в.) – *потяти одне одного мечем (С, с. 464).*
11. Дієсл. + ім. (Н.в. або Зн.в.) + дієприкм. – *тримав лук напруженим (С, с. 145).*
12. Дієсл. + прикм. + ім. (Ор.в.) – *змагатися тупою зброєю (С, с. 94).*
13. Ім. (Н.в.) + ім. (М.в.) + ім. (Р.в.) – *змагання в стрілянні з луків (С, с. 94).*
14. Ім. (М.в.) + прикм. + ім. (Р.в.) – *на чолі сотисячного війська (С, с. 422).*
15. Ім. (Н.в.) + ім. (Зн.в.) + ім. (Р.в.) – *посвячення в лицарі ордену (С, с. 448).*

Чотиричленні конструкції:

1. Прикм. + ім. (Н.в.) + прикм. + ім. (Зн.в.) – *численний загін кінних воїнів (С, с. 455-456).*
2. Ім. (Ор.в.) + прикм. + прикм. + ім. (Ор.в.) – *списами з плоскими дерев'яними наконечниками (С, с. 94).*

Серед термінів-словосполучень наявні також п'яти- та шестикомпонентні моделі:

1. Прикм. + ім. (Н.в.) + прикм. + прикм. + ім. (Ор.в.) – *короткий бердиш із коштовною дамаською насічкою (С, с. 34).*
2. Дієсл. + ім. (Р.в.) + прикм. + ім. (Ор.в.) + ім. (Р.в.) – *обстрілювати супротивника перехресним вогнем із праці (С, с. 43).*
3. Дієприкм. + прикм. + ім. (Ор.в.) + прикм. + ім. (Ор.в.) + ім. (М.в.) – *озброєні кривавими шаблями із золотою насічкою на руків'ях (С, с. 35).*
4. Ім. (Н.в.) + ім. (Ор.в.) + ім. (Ор.в.) + прикм. + прикм. + ім. (Р.в.) – *кольчуга з рукавами й рукавичками із дрібних металевих кілець (С, с. 34).*

Отже, за структурними моделями ми виділили одно- (воїн), дво- (щит ворога), три- (великий двосічний кинджал) і багаточленні терміни (кольчуга з рукавами й рукавичками із дрібних металевих кілець).

За будовою простих словосполучень (усього – 135) більше, ніж складних (усього – 28 одиниць). За способом вираження головного слова переважають іменні (субстантивні) (усього – 126 термінів) (напр., *лицарський ланцюг*) та дієслівні (вербальні) терміни-словосполучення (усього – 37 прикладів) (напр.,

оголив меч). За типами семантико-синтаксичних відношень переважають означальні (85 од.), (напр., *рукопашний бій*), трапляються також об'єктні (усього – 40 од.), (напр., *натягнути лук*) та обставинні відношення (10 од.), (напр., *опинитися в облозі*). Тип граматичного зв'язку в романі був представлений повним узгодженням (усього – 84 од.), (напр., *важкий кийок*) та слабким керуванням (69 од.) (напр., *закувати в кайдани*), рідше – сильним керуванням (10 од.), (напр., *переміг ворога*). Зв'язок прилягання було виявлено лише в одному двокомпонентному терміні (*б'ються врукопаш*). Наявний зв'язок кореляції: *каптур-кольчуга*.

Отже, проведений аналіз роману Вальтера Скотта «Айвенго» засвідчив, що автором широко вжито одиниці військової справи, які є різними за своєю структурною організацією. Дослідження підтвердило думку більшості науковців, які займаються вивченням особливостей функціонування термінів у сучасній українській літературній мові, про перевагу багатослівних термінів над однослівними.

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. Москва: Сов. энциклопедия, 1966. 608 с.
2. Головин Б.Н., Кобрин Р.Ю. Лингвистические основы учения о терминах: учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 1987. 104 с.
3. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти. Київ: Вид. дім «KM Academia», 2000. 218 с.
4. Катиш Т.В. Особливості функціонування термінологічної лексики в мові української фантастики: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Дніпропетровськ, 2004. 19 с.
5. Кочан И.Н. Именное словообразование в системе украинской терминологии (на материале терминологии радиотехники): автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02. Киев, 1987. 17 с.
6. Лях І. Особливості функціонування словосполучень у німецькій гірничій термінології. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 2005. Вип. VI. С. 81 – 85.
7. Нікуліна Н.В. Становлення сучасної української термінологічної системи автомобілебудування та ремонту транспортних засобів: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Харків, 2004. 20 с.
8. Олексенко В.П. Функції детермінологічної лексики у творах херсонських поетів. *Філологічні студії*. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2011. Вип. 6. С. 647 – 658.
9. Сікорська З. Структурно-граматична характеристика української словотвірної термінології. *Українська термінологія і сучасність*: Зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 2001. Вип. IV. С. 267 – 271.
10. Циткіна Ф.А. До питання про структуру термінів-словосполучень. *Мовознавство*. 1976. № 6. С. 58 – 64.
11. Яценко Н.О. Військова лексика в історичних романах Ліни Костенко. *Дивослово*. 2000. №3 (517). С. 30 – 32.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

С – Скотт В. Айвенго. Роман. Харків: Фоліо, 2017. 480 с.

Olena Kolhan, Yuliia Matsokina

TERMS OF THE MILITARY BUSINESS IN THE NOVEL BY WALTER SCOTT *IVANHOE*:
STRUCTURAL ORGANISATION

Terminological stylistics is one of the most relevant areas of linguistics in the 21st century. The subject of the study, according to A. Kryzhanovska, is “using multidisciplinary terminology in its definitive sense, the author’s creating the necessary and special words on models of the real terms, introducing redefined terminology in the arsenal of artistic means.”

In modern Ukrainian linguistics, as you know, there are no comprehensive studies on using the terms in styles unusual for them, including the belles-lettres one. Today there are only a small number of works that touch upon some aspects of the issue.

The article continues the cycle of publications in the field of studying the specific functioning of military terminology in the writings of the writers from different countries of the world. The investigation is aimed at studying the peculiarities of the structural-component organisation of the military terms in the language of the work by W. Scott *Ivanhoe*, in particular, the word terms and phrase terms have been analysed.

The study provides a list of works devoted to studying the peculiarities of the functioning of the terms in the unusual for them fiction text. The relevance of the paper, first of all, is due to the lack of comprehensive studies on the peculiarities of using the military terms in the works by Walter Scott and the need for linguistic analysis of the texts, in particular the novel “*Ivanhoe*”, which is a pearl of world literature.

The paper gives the main thoughts on defining the concepts “word term”, “phrase term”. The structural classification of the military vocabulary of the novel is made in accordance with the generally accepted in science of terminology.

The military terms of the above mentioned work are analysed, and the specifics of their use is defined, their structural-component organisation in the prose work of the prominent writer Walter Scott is determined. The word term and phrase terms, which include military terms, which are introduced into the language of the text by the author, are investigated. The function of this vocabulary taking into account the subject area, the ideological content, the purpose of the work, the creative idea of the author is determined.

The quantitative characteristics of the military terminological units of Walter Scott’s novel *Ivanhoe* has confirmed the opinion of most linguists regarding the benefits of the multi-component terms over the word terms.

Keywords: terminology, military terms, structural-component organisation, word terms, phrase terms, novel.